

РЕЦЕНЗИЯ

от Доц. Румяна Крумова-Пешева, д.пс.н.

на Дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

по научно направление 3.2. Психология (Клинична психология)

на тема: **„Теоретични проблеми и експериментални подходи към психологическото изследване на мистичния опит“**

разработен от: Светлана Анастасова Велкова

с научен ръководител: Проф. Ваня Матанова, д.пс.н.

Дисертационният труд на Светлана Велкова е посветен на изследване сложната природа на феномените на мистичното в тяхната многоизмерност и дълбочина, в съзнателните им и безсъзнавани компоненти, както и в динамичната им природа в границите на нормата и психопатологията. Научните търсения се отнасят до проучването на символични, религиозни, онтологични, екзистенциални и гранични измерения и модалности, проследяващи съществуването и ролята на мистичния опит в исторически смисъл и от гледна точка на съвременната модернистична позиция.

Дисертацията се състои от Увод, две части, Заключение и изводи, Приложение и Библиография. Част първа „Теоретични подходи към проблематиката“ включва три глави: „Основните възгледи за мистичното в Западната и Източната традиция“, „Психологическа интерпретация на мистичния опит“ и „Мистичният опит при психично здрави и психиатрични пациенти“. Част втора – „Емпирична част“ се състои от две глави: „Организация на емпиричното изследване“ и „Анализ на данни от емпиричното изследване и дискусия“. Разработката е с обем от 161 страници. В библиографската справка фигурират 89 източника, от които: 43 са на кирилица, 18 са на латиница, а останалите 28 са от интернет-източници. Заглавията са напълно съответни на

разглежданата от авторката проблематика. Данните от проведеното проучване са илюстрирани с 35 таблици и 4 графики.

Авторефератът е разположен на 30 страници. Включва общи характеристики на дисертационния труд, резюме на съдържанието, приноси моменти и отразява информативно основните аспекти на научно-изследователската разработка. Представени са шест публикации на авторката, напълно релевантни на разглежданата дисертационна тема, което показва траен и задълбочен интерес спрямо проучваните психични феномени.

В Увода на дисертацията се обосновават мотивите на Светлана Велкова за провеждане на подобен род научно-изследователско проучване. Подчертават се специфики на религиозната нагласа, на редукионистичния подход, на символизациите в съзнателното и безсъзнавано пространство на човека, на екзистенциалната философия в разбирането за ежедневно и онтологично съществуване и др. Авторката прави опит да „срещне“ по доста интересен начин постановките и схващанията на източната и западната мисловни и възприятни модалности по отношение на мислителния опит.

В частта „Теоретични подходи към проблематиката“ убедително се представя актуалността на посочения научно-изследователски въпрос. Включени са разбиранията на К. Г. Юнг относно детерминантната природа на феномените на мистиката. Подчертана е ролята на структурите на съвестта, на ценностната система, на връзката между духовното, разума и познанието. Авторката поставя акцент върху психологичната и социокултурната гледни точки, върху феноменологичния анализ на мистичните образи и на мистиката като език в психичния свят на човека. Подчертана е доказателствено важноста на взаимодействията между мистичния опит от една страна и себеосъзнатостта, емоциите и себеразвитието – от друга.

В Първа глава е разгледан задълбочено въпросът за мистичния опит като познание. Светлана Велкова интерпретира различни психични феномени през фокуса на модерното мислене на съвременния човек, повлияно от цивилизационните тенденции, от религиозното възпитание, от културните ценности и от когнитивните и поведенчески стереотипи. Разглежда изчерпателно и многостранно ролята на съзнанието, на фантазията и сублимацията като пътища на „усвояване“ на света, определящи в голяма степен качеството на живота и психичното функциониране, вплътени значително в изкуството, креативността и всеки творчески акт.

Тезата за мистичното в разбирането на авторката се проблематизира през неговата свързаност с идеята за нещо ирационално, кореспондиращо с религиозния мистицизъм и с позицията за наличието на тайната. Идеите за тайнството и тайнствеността се разглеждат от гледна точка на възгледите на Юнг, на йогийската философия, на различни религиозни учения. Самият термин „мистика“ е представен чрез измеренията на античното схващане за мистериите, обозначаващи скрити и дълбоки непознати значения.

Посочена е връзката между мистичното и мистериозното на равнището на инициацията и култа, през търсенето на връзка с божественото начало, както и посредством разнородни психични състояния на индивида. Светлана Велкова прави опит да намери паралели между мистичното и хистеричното, обективизирани в наличието на конверзионните невротични симптоми. Тя отбелязва, че мистичният опит винаги е свързан с преживяване и не е възможно да се възприема само в границите на интелектуален конструкт. Тази постановка на авторката можем да разбирате като позиция на приемане на психоаналитичните схващания за безусловната свързаност на съзнателно и безсъзнавано в психичния апарат. Обърнато е специално внимание на интроспективната способност, на парасетивните опити и на проекцията на бъдещето като имащи специално отношение към сетивността на мистичното.

По интересен и интерпретативен начин докторантката провежда диалог между възгледите на различни философски, религиозни и психологични учения, тръгвайки от символите, смислите и субективните значения до извеждане на общото, различното и специфичното за възгледите на източните и западните духовни тенденции. Подчертава значението на идентификационните линии, на озарението и мъдростта, на архетипните значения и смисли в рамките на индивидуалния опит. Акцентира специално върху ролята на трудния духовен и психичен процес на осъзнаване на себе си и на постигане на единение във вътрешния и външния свят. Отбелязва стремежа към класификация на мистичния опит във възгледите на Ъндерхил, който разграничава няколко фази на пречистване и отделяне на този от другите видове опит. Въведено е разграничението и между мистичното и институционалното разбиране за религия. Мистиката е противопоставена на богословието и остава в територията на личното пространство на вярата.

В тезата на авторката мистичното се свързва и с тенденцията към самореализация. Тук се подчертава връзката с възгледите на К. Хорни за стремежа на възрастния индивид към зрялост. В изследване природата на мистичния опит изложението е базирано на

възгледите на Юнг с акцент върху досега с безсъзнаваното, с изключителни афективни състояния, водещи до трансформации в психичния свят на личността. Чувството на осъзнатост е свързано със страха от смъртта и с възможностите за преодоляването на този страх.

В дисертационния труд е обърнато внимание също на друга специфична характеристика на мистичния опит – неговата трансцендентност. Описват се различни съдържателни и вербални конфигурации в онтологичното и диалектично единство на началото и края.

Втора глава се отнася до психологичната интерпретация на авторката относно мистичния опит. Предложена е рефлексия върху теориите на Уилям Джеймс, Пиер Жане, Зигмунд Фройд, Ерих Фром и др. Мистичното е представено от гледна точка на скритата, тайна и безсъзнавана страна на опита. Отнася се до преживявания на инвънредност и изключителност на събитията и усещанията. Свежда се до странното, невероятното и невъзможното. Психоаналитичната перспектива е анализирана от позициите на двете основни нагонни начала, през историчността на психичното, до изтласкването и ценностите на личността.

Фигурите на мистичното се разглеждат през културално-религиозния контекст, влияещ върху ментализацията и психизацията. Колективното безсъзнавано дава отражение върху персоналните психични възможности. Миналото се свързва с унаследените образи, понятия, стереотипи и мисли. Архетипите се разглеждат като правила без съдържание и модели на обобщени реакции. Съдържат символики на неконкретна мистична нагласа. Самият мистичен опит в разбирането на Юнг се свежда до опознаването на архетипните образи и техния смисъл в индивидуалната човешка история.

Разгледани са въпросът за процеса на индивидуация през юнгианските интерпретации и връзката им с философията на йога. Разглежда се също темата за прераждането и психеделичните преживявания. Представя се убедително и изчерпателно медитативният подход, феномените на соматопсихична деперсонализация, редица аномални усещания и др.

Специално място Светлана Велкоя отделя и на разбирането за емпатия, на тенденцията безсъзнаваното да започне да доминира над съзнателната част на психиката,

с което се идентифицира загубата на контрол в лудостта. Анализират се двата екстремни полюса на емпатичното – солипсизмът и мистичното единение.

Емпиричната част на дисертационния труд включва подробно и изчерпателно описание на организацията на самото изследване. Основното изследователско допускане предполага, че наличието на мистичен опит може да бъде индикатор за съществуването на специфични особености в личностното развитие. На тази основа са издигнати три хипотези на научното изследване.

Главната цел на разработката е насочена към теоретичен анализ, обединяващ в единен изследователски модел различните аспекти на мистичния опит като: себerefлексия, отвореност към новото, самотност, себеразвитие и баланс на афекта. Емпиричното проучване цели изясняване на отделна страна от взаимоотношенията между мистичния опит и емоционалната и социалната устойчивост, както и възприемането на реалността при личности без поставена психиатрична диагноза и при личности с поставена диагноза „шизофрения“. Като мистично се възприема преживяването, което е тясно свързано с обективната действителност, но се различава по определен начин от всекидневния живот на индивида.

Инструментариумът на емпиричното изследване е подчинен на концептуалната категоризация на феноменологичните характеристики на мистичните преживявания, както са описани от Уолтър Стейс като теоретична основа. В изследователската част се прилага методиката на д-р Ралф Худ. Скалата на Худ за диагностика на мистичния опит включва изследване на два основни фактора – „общ мистичен опит“ и „религиозно откровение“. Проучването позволява да бъде проверено доколко са реални мистичните преживявания на изследваните лица и дава контрол върху преживяването, за да се разбере какъв ефект има то самото. Изследователската работа се базира също и на друга методика, която по подобен начин е конструирана върху теоретичните допускания на Стейс - въпросникът за мистично преживяване. Проучването е проведено на два етапа. Включени са също: скала за баланс на афекта, въпросник за емоционална/социална самотност и въпросник за личностно развитие.

Формулирани са пет теоретични и методически задачи и четири - изследователски. В изследването са включени 524 лица, от които 31 са с диагноза „шизофрения“ и четирима – с друга поставена психиатрична диагноза.

В анализа на данните от емпиричното изследване се провежда многопластова и задълбочена дискусия между резултатите от отделните скали сред лицата в норма и в патология. Получените взаимовръзки са представени по информативен начин и са илюстрирани подходящо. Проведени са анализи на корелационните зависимости, факторни анализи и е изследвана валидността на отделните скали. Резултатите посочват статистически значима разлика между експерименталната извадка и нормата по отношение на айтемите, асоциирани с чувството за единство или свързаност на индивида със света. Резултатите от Т-теста за мистичен опит в групата на хората с поставена диагноза „шизофрения“ и тези, които нямат психиатрична диагноза, показват висок риск за грешка, от което следва, че няма статистическо значимо различие между мистичния опит и наличието на психопатологично страдание.

Резултатите потвърждават първата хипотеза, че наличието на мистичен опит определя факта на „откритост“ на личността спрямо усвояването на новия опит.

Втората хипотеза е частично потвърдена, тъй като променливата „мистичен опит“ оказва влияние върху социалната и емоционална самотност и личностното развитие, но не и върху баланса на афекта.

Данните потвърждават също и хипотеза три, която гласи, че хората, по-напреднали в процеса на индивидуация, отнасят закономерно към себе си твърденията, свързани с чувството за единение, с идеята за ценността на вътрешния свят, с осъзнаването на живота и с приемането на самите себе си.

Изводите от емпиричното изследване са представени конкретно, ясно и изчерпателно. Те доказват по безспорен начин, че мистичният опит е специфична форма на възприемане и преживяване на външната и вътрешната реалност под влиянието на социо-културалния контекст. В мистичното може да се изследва структурния и функционален аспект на психичните феномени, разглеждани и наблюдавани в норма и в патология. Става ясно, че голяма част от изследваните лица са склонни да споделят различни и специфични преживявания за времето и пространството, както и усещания за святост и свещеност.

Приносите на дисертацията са свързани с очертаване параметрите на изследователско поле, което не е проучвано достатъчно до настоящия момент в България от гледна точка на операционализацията на мистичния опит. Изведени са характерни етапи и специфики на мистичните преживявания от позициите на християнската трактовка и от позициите на психологичното мислене с цел разбиране и интерпретиране на подобни преживявания с известна промяна на съзнанието. Методиката на

емпиричното изследване позволява проучване на мистичния опит и на връзката му със способностите на личността в психично здраве и в болест за себerefлексия и себеразвитие.

Получените в хода на изследването емпирични данни, а също и използваният изследователски модел могат да бъдат прилагани в практиката на психологично консултиране и психотерапия. Възможно е те да се приемат като допълнително равнище на разбиране и интерпретиране на съществуващите противоречия в интерперсоналните взаимодействия, както и в способността за анализиране на собствените преживявания и опит – съзнателни или безсъзнавани.

В заключение: смятам, че дисертационният труд на Светлана Анастасова Велкова съдържа научно-практическа стойност в областта на психологичното консултиране и на психотерапевтичната практика. Разработката представя изчерпателен обзор на разнородни теории към въпроса за мистичния опит и преживяване, както и богат анализ и синтез на разнообразни психологични, философски и религиозни възгледи, становища и интерпретации.

Дисертацията представя убедителните способности на авторката за провеждане на задълбочени и многокомпонентни емпирични изследвания, както и качества за убедително анализиране на важни интрапсихични и интерперсонални феномени. Всичко това ми дава основание да предложа убедено на Уважаемото научно жури на Светлана Велкова да бъде присъдена научната и образователна степен „доктор“ по професионално направление 3.2. Психология (Клинична психология).

Изготвил рецензията:.....

(Доц. Р. Крумова-Пешева, д.пс.н.)

30.04.2018г.

гр. София